

Др ПЕТАР В. КРЕСТИЋ, научни саветник
Историјски институт Београд
Кнеза Михаила 36/II, Београд, Србија
Е-адреса: petarkre@mts.rs

О ПОКУШАЈИМА ИЗГРАДЊЕ КАТОЛИЧКОГ ХРАМА У БЕОГРАДУ 1852–1868. (Француска дипломатска грађа)

САЖЕТАК: Приређена дипломатска преписка састоји се од докумената, највећим делом извештаја француских конзула у Београду надлежном министру спољних послова Француске, његових сугестија и савета конзулима, као и преписа или превода различитих аката на француски језик. Поменута грађа показује да је готово две деценије дуга мисија француских дипломатских представника у Србији, која је за циљ имала отварање католичке капеле у француском конзулату у Београду, потом и подизање цркве, окончана потпуно неуспешно. Након описаних јалових покушаја, дипломатија Француске маргинализовала је своју даљу активност на овом пољу у Србији, препуштајући српским дипломатским представницима да воде борбу са римокатоличком Аустријом и бискупом Штросмајером.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Кнежевина Србија, конзулат Француске у Београду, Јосип Јурај Штросмајер, Света столица, Илија Гарашанин, Пијер де Сегир-Диперон

Дипломатска преписка представљена у овом прилогу обухвата период од 1852. до 1868. године. Прецизније, другу деценију владе кнеза Александра Карађорђевића, односно, владавине уставобранитељске олигархије, као и време других влада кнежева Милоша и Михаила Обреновића. Упркос повољнијем међународном положају Србије током периода владе кнеза Александра, то је истовремено и доба дубоке кризе на унутрашњополитичком плану, изазване пре свега јачањем антагонизма међу самим уставобранитељима, који је током времена постојеће поделе још више истакао. У сукобу кнеза Александра са најугицајнијим члановима Савета, кнез је ослонац потражио у Аустрији. За разлику од „конаковаца”, струје која је подржавала кнеза, „кајмакаци”, предвођени Томом Вучићем Перишићем, Илијом Гарашанином и капетан-Мишом Анастасијевићем, залагали су се за свргавање Александра

и успостављање намесништва или довођење новог кнеза, који не би био припадник ниједне од српских владајућих династија, уживали су подршку Француске и Русије.

Гарашанин је у ослањању на Француску и Велику Британију, силе које нису имале непосредног интереса на Балкану, видео средство којим би сузбио аустријски и руски утицај. Ове идеје, као и став да је Аустријско царство стратешки непријатељ Србије, прихватио је од Адама Чарторијског и Франтишека Заха. При томе, полазио је од претпоставке да је Турско царство осуђено на пропаст, и да је неизвесно само да ли ће оно после пропасти бити подељено, за шта су се залагале аутократско-клерикална Аустрија и аутократска Русија, које су намеравале да прошире своје територије, или ће на његовим рушевинама хришћанско становништво успети да подигне ново царство. Схватао је да ће Аустрија увек бити против жеље Србије да створи српску државу услед страха да ће се њено јужнословенско становништво приклонити Србији, те да стога са њом нема и не може бити никаквог споразума. За разлику од ње, Француска и Велика Британија, које су се противиле проширењу Аустрије и Русије, по Гарашаниновом уверењу ће се залагати за то да се уместо Турског царства створи једна независна хришћанска држава, чиме би била очувана европска равнотежа.¹

Намерен да оствари уједињење Босне и Херцеговине, Црне Гори и Северне Албаније са Србијом, Гарашанин се трудио да успостави што живљи међусобни додир народа с обе стране границе, и за њено што шире отварање. У складу с тим, препоручивао је сарадњу и заједнички рад православног и римокатоличког становништва, и залагао се за начело верских слобода и равноправности. Његов циљ био је да од Србије направи средиште око којег ће се окупљати сви Срби изван Србије и сви Јужни Словени који не живе у њеним границама. Сматрао је да Србија треба да сузбија аустријски, а шири сопствени утицај, посебно када је реч о Босни и Херцеговини.

Стога је све наде за остварење будућег уједињења јужнословенских народа полагао у Француску и Велику Британију. Најинтензивније везе српске владе са британском и француском дипломатијом остварене су током 1842. и 1843, у време врхунца изборне кризе за кнеза у Србији, када су после друге потврде кнеза Александра Карађорђевића за кнеза лидери западних влада осетили да је дошао тренутак да нову династију обавезу на што чвршће везивање спољашње политике за Запад, као што је то учинио кнез Милош пред крај своје прве владавине. С намером да што више утичу на српску владу, Француска и Велика Британија обезбедиле су *Савеште којих треба да се држи Србија* грофа Адама Чарторијског² као и *План словенске пољитике Србије* политичког агента Фрање Заха³, на основу којих је Гарашанин саста-

¹ Илија Гарашанин, *Начерџаније*, приредио и предговор написао Василије Ђ. Крестић, Јагодина 2003, 5.

² Адам Јежи Чарторијски (1770–1861), пољско-литвански политичар, министар иностраних послова Руске империје, након поделе Пољске борио за обнову пољске државе.

³ Франтишек Александар Зах (1807–1892), чешки правник, војни теоретичар, панслависта; генерал српске армије, оснивач и управник Артиљеријске школе у Београду, начелник Генералштаба.

вио своје *Начертаније*, и усвојио идеју о одбацивању аустријског утицаја. Гарашанин је управо од 1852. настојао да Србију што јаче веже за Француску.

Избијањем Кримског рата 1853. између Русије и Турске поново је отворено Источно питање. Бојећи се продора Русије у Средоземље, западне силе стале су на страну Турске и заједничким снагама успеле да поразе руску војску. Париским миром (1856) Србија је прешла под колективну заштиту великих сила (Велике Британије, Француске, Русије, Аустрије и Пруске), с очигледном намером да сузбију руски утицај на читавом Балкану, а посебно у Србији. Као најзначајнија последица Кримског рата и Париског мира дошло је до коначног постављања српског питања као европског питања сукобљених интереса великих сила.

У најнепосреднијој вези са насловљеном тематиком треба поменути Јосипа Јурја Штросмајера, једну од маркантнијих личности поменутог времена, чија је делатност у значајној мери утицала како на најважнија верска тако и на политичка питања постављана пред словенске народе Балканског полуострва. Штросмајер, потоњи босанско-ђаковачки и сремски бискуп, још као млад свештеник 1838. и 1840. био је капелан у Петроварадину, где се упознао с приликама у Срему, у којем су католици и православци живели измешани у градовима и селима.⁴

Како је Аустрија била протектор хришћана на подручју Србије, тадашњи папски нунције сматрао је да је добро решење да Штросмајер, као аустријски поданик, кратко време пошто је именован за бискупа, преузме бригу о католичкој цркви у Србији. Његов положај апостолског викара католичке цркве у Србији био је прилично компликован. Аустрија је уживала историјско право протектора над католичким верницима у Османском царству и посебно је држала до тог права на источnobалканским просторима, где јој је било веома важно да сачува свој политички утицај. Из тих разлога, она је невољно примила Штросмајерово именовање као бискупа. С друге стране, као млада национална православна држава, и Србија је нерадо гледала на католичког бискупа, посебно још и поданика аустријског царства, као духовног поглавара стране цркве на својој територији и над својим поданицима.⁵ Штросмајер је половином маја 1852. године, којом иначе и започињу извештаји приређени у овом чланку, уз одобрење Министарства иностраних послова Србије посетио Београд и том приликом извршио помазање 40 католика. Током своје прве посете Штросмајер је покушао да од кнеза Александра издејствује слободу деловања католичке цркве у Србији.⁶ При томе, није се ограничио само на католике у Београду, него је покушао и са оснивањем жупа широм Србије. Нова ситуација настала је у периоду од половине 1868. до 1870. године, током одржавања Првог ватиканског концила. Штросмајер је после концила схватио да се питање католичке цркве у Србији може решити једино конкордатом између Свете столице и владе у Београду. Имајући против себе српску владу, бечки двор и Конгрегацију за ширење

⁴ А. Spiletak, „Strossmayer i pravoslavlje”, *Bogoslovska smotra* 23, 2 (1935), 122.

⁵ Василије Ђ. Крестић, *Бискуп Штросмајер, Хрваји, великохрваји или Јуџословен*, Јагодина 2006, 161–162.

⁶ Бискуп је више пута посећивао Београд. А. Šuljak, „Josip Juraj Strossmayer duhovni pastir svoje biskupije”, *Anali Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku*, 23 (2007), 159–161.

вере, он се пред крај века повукао са службе апостолског администратора католичке цркве у Србији. Успео је да покрене организовање католичких верника и изван Београда и започео са стварањем самосталне католичке цркве у Србији, са сопственом јерархијом и с правним положајем у православној српској држави.⁷

Француски конзул у Београду Пјер де Сегир-Диперон пропратио је делатност Штросмајера, новоименованог администратора Београдске и Смедеревске епископије, којом се римокатоличко становништво Кнежевине Србије нашло под заштитом аустријске дипломатије. Како се првим потезима поменутог прелата и сâм осетио скрајнут и искључен, Сегир-Диперон је протумачио бискупове потезе као убедљиву потврду негирања права Француске на заштиту римокатолика на Истоку у целини, а посебно на простору Балкана, што је био један од темеља како унутрашње, тако и спољне политике Француске у време владавине цара Наполеона III, нарочито у периоду после Револуције 1848–1849. године.

Оцењујући црквене и верске интересе Аустрије у потпуности супротстављене интересима његове владе, француски конзул је изнео предлог министру спољашњих послова да се Француска активно укључи у решавање положаја римокатолика у Србији. Добро сагледавајући постојећу ситуацију у Кнежевини, он је јасно уочавао сву корист коју би француским политичким интересима донело отварања католичке капеле у француском конзулату у Београду, а потом и подизање цркве.

Свом надређеном објаснио је да је Аустрија прва дошла на идеју да у Београду подигне католичку цркву, сматрајући да би, с обзиром на број од близу 5.000 својих верника, она требало да о трошку Кнежевине буде изградњена у граду. Међутим, аустријски конзул Радосављевић наилазио је на одлучан отпор кнеза Александра Карађорђевића, који је свој став правдао чињеницом да су римокатолици у Србији у највећем броју били поданици Аустрије, па нису потпадали под српске земаљске законе, тако да није постојала потреба да се на српској територији признају права Римокатоличкој цркви. После поновљених покушаја да испослужује изградњу цркве и новог кнежевог децидног одбијања, аустријски конзул био је принуђен да се задовољи учешћем српске владе у трошковима изградње мале капеле у згради аустријског конзулата.

До делимичног попуштања Србије у вези са овим питањем дошло је 1853. године, под утицајем Фонтоне, службеника руске амбасаде у Бечу, чијим је заузимањем Савет усвојио нацрт декрета о слободи вероисповести, којим је различитим католичким и протестантским заједницама допуштено да о сопственом трошку изграде цркве и храмове потребне за верске обреде. Ипак, овај декрет је одређивао права и обавезе различитим вероисповестима, и истицао да католички свештеници и протестантски службеници морају да буду поданици султана, као и да српска влада мора претходно да одобри њихов рад.

У међувремену, конзул Радосављевић је ради остварења наведеног захтева у више наврата покушао да приволи на сарадњу француског конзула,

⁷ Исто, 163–164.

али се овај оглушавао о иницијативе свог колеге, како би избегао оправдани гнев српског кнеза и за себе задржао могућност да касније отвори капелу у конзулату Француске.

Конзул Сегир-Диперон је луцидно уочио и то, да је кнез Александар посебно стрепео од могућности да Беч пошаље неког грчко-унијатско свештеника у Београд, како би служио у дотичној цркви, плашећи се њиховог потенцијално много већег утицаја на Грке-расколнике него што су то имали латински свештеници. Да је оваква бојазан српске владе била оправдана, може се јасно видети на основу захтева кабинета из Беча да Србија буде одвојена из округа Бискупије у Филипољу (Пловдиву), како би била припојена Аустријској бискупији.

Пропративши неуспели покушај владе Кнежевине Србије да од фрањевача из Босне добије римокатоличког свештеника у Београду, чиме би се ослободила утицаја Хабзбуршке монархије, француски конзул је својој влади упутио на одобрење предлог правца њеног будућег деловања када је реч о овом питању. Стога је надлежном министру предлагао да, када се за то буду стекли услови, уместо да се изгради капела у оквиру аустријског конзулата она буде отворена у конзулату Француске у Београду, као и да се временом изгради и црква као самостална грађевина. При томе, нагласио је, опортуно би било изаћи у сусрет жељама српске владе па на место капелана позвати неког фрањевачког свештеника из манастира у Босни. Са таквим капеланом, веровао је, поменути капелу би посећивати сви католици из Босне који би послом долазили у Београд, што би имало одјека у босанским срединама насељеним католичким живљем. Тиме би избегли надлежност било каквог аустријског бискупа, чиме би неутралисао или макар у значајној мери умањио аустријски политички утицај, који је био осетан у Кнежевини. Поред тога, како су босански фрањевци били противници Аустрије, то би за кратко време створило околности да би преко њих до француског конзулата, а самим тим и до француске владе, стизале бројне информације од значаја о свему што се догађа у Босни. Дакле, са гледишта информисаности, као и са становишта утицаја који би био остварен, истицао је Сегир-Диперон, градња католичке капеле у француском конзулату у Београду била би од великог значаја по државне интересе Француске. Конзул је потврдио и пуну сагласност владе Србије, изречену од стране председника владе Гарашанина, који му је наговестио да би отварање капеле у француском конзулату могло „да послужи као пут ка подизању [католичке] цркве”.

Делујући у том правцу Сегир-Диперон је обавио веома поверљив разговор са супериором области о могућности подизања католичке капеле у Београду, од кога је добио уверавања да ће ова капела добити фрањевачког свештеника из Босне, и да ће бити потпуно независна од бискупије у Ђакову, у чију надлежност спада територија Кнежевине. По његовом мишљењу, најпожељнија комбинација била је да нова капела буде довољно великих димензија, како би омогућила српској влади да је представи као довољну за католичку популацију, и на тај начин учини непотребном установу коју су нудили бискуп Штросмајер и Аустрија.

Упркос томе што је добио наредбу да испита могућности за успостављање капеле у француском конзулату, да састави списак трошкова потребних

за једну такву установу, као и да утврди спремност српског кнеза да партиципира у тој акцији, конзул Сегир-Диперон је ту ствар ипак оставио отворену, будући да је био уверен да је у стању да убеди кнеза да уместо капеле прихвати идеју о изградњи католичке цркве, на трошак католика из земље и уз финансијску помоћ Кнежевине, а под условима раније преговараним између кнеза, српске владе и француског дипломатског представника у Београду.

И доцнији француски конзули у Београду, Ежен Тасти (1859–1862) и виконт Адолф Франсоа де Ботмилио (Adolphe François, vicomte de Botmilieu, 1862–1867), наставили су активности својих претходника. При томе, тежиште њихове делатности било је усмерено на посредничку улогу приликом упућивања молбе Србије Светој столици да омогући Кнежевини да избори црквену организацију која би била у потпуности самостална у односу на Ђаковачку бискупију. У помињаном периоду напори француске дипломатије поклапали су се са деловањем руских дипломатских представника у Србији, који су подржавали тежњу српске владе за ослобађањем Кнежевине из аустријских верских, црквених и сваковрсних других стега.

Тако је конзул Де Ботмилио посредовао да писмо И. Гарашанина, упућено кардиналу Антонелију, задуженом за иностране послове, буде достављено овом папском државном секретару, са препоруком француског амбасадора у Риму. Међутим, како се то може видети из приређене преписке, преговори око испуњења молбе српске владе, упркос исказаној спремности двора у Риму да именује посебног апостолског префекта за Кнежевину, запали су у ћорсокак, пре свега због захтева Свете столице које Србија није била у могућности да испуни. Први је био да мешовити брак у Србији буде уређен у складу са правилима које прописује католичка црква, да би се уклонила опасност од изопачења католичког супружника и деце. Пошто је ово питање већ раније решено законом, српска влада није била у могућности да прихвати ништа што би њему било супротно. Други захтев Свете столице, који се односио на потпуну слободу деловања католичке цркве при организацији парохија и школа, именовања свештеника и учитеља, како би католици имали сву потребну помоћ, а деца оба пола добила одговарајуће образовање, такође није био прихватљив за Кнежевину, с обзиром да би, по мишљењу српске владе, та одредба искључила католичке установе из надзора над школама у Србији, што је такође било регулисано законом о јавним школама.

На крају, компромис око ових питања никада није постигнут. Како је с разочарањем морао да закључи Де Ботмилио у једном од својих последњих сачуваних дописа претпостављеном министру, Света столица је одбила да искористи искрено добро расположење српске владе, па је зарад добијања извесних привилегија у Кнежевини Србији одустала од слања фрањевачког свештеника из Босне у Београд, што је од ње тражено, не разумејући сву корист коју би владе у Риму и у Паризу имале од испуњења српских захтева. Оно што се са сигурношћу може тврдити је да се готово две деценије дуга мисија француских дипломатских представника, оличена пре свега у личностима конзула Француске у Београду, показала у потпуности неуспешна.

Након описаних јалових покушаја, француска дипломатија маргинализовала је своју даљу активност на овом пољу у Србији, препуштајући српским дипломатским представницима да воде борбу са римокатоличком Аустријом и Штросмајером као духовним покретачем, пропагатором и главним извођачем идеје уније.

Приређена дипломатска преписка састоји се од докумената, највећим делом извештаја француских конзула у Београду надлежном министру спољних послова Француске, његових сугестија и савета конзулима, преписа или превода на француски различитих аката, као и других докумената. Оригинална грађа на француском налази се у Архиву Иностранних дела Француске републике, под насловом *Correspondence politique du Consulat de Belgrade, années 1850–1870*, а прекуцани текстови на француском језику чувају се у Архиву Српске академије наука и уметности у Београду, у фонду *Заоставшћине Виктора Новака*, Архив САНУ, сиг. 14474/III-238-182.

* * *

V. 5, f. 26

Београд, 24. мај 1852.

Сматрам да ми је дужност да вас упознам са инцидентом који се догодио прекјуче и који имам част да вам изложим тачно и једноставно.

Један угарски католички надбискуп, монсињор Штросмајер⁸ из Ђакова је дошао 22. маја да додели кризму⁹ католичкој деци из овог града, која су већином аустријски субјекти и да, истовремено, благослови капелу установљену у конзуларом дому Аустрије, а која је недавно обновљена. Та капела је у граду БЕОГРАДУ једина грађевина посвећена римокатоличкој вери.

Свештеник кога је водио г. РАДОСАВЉЕВИЋ¹⁰ посетио је кнеза Александра, пашу, гувернера тврђаве, као и главне српске представнике власти. Никаква претходна информација, никаква званична или приватна посета није открила конзулу¹¹ Француске присуство у Београду високог достојника Римокатоличке цркве. Ниједна позивница, нити било какво обавештење није ставила руководиоца у позицију да присуствује (што би сматрао за своју дужност) тој верској свечаности, којој је, осим тога, уследио пријем на коме је била присутна већина раније наведених личности, турски паша са неколико виших службеника српске владе.

⁸ Јосип Јурај Штросмајер /Strossmayer/ (1815–1905), хрватски бискуп, политичар, писац и културни радник. Под плаштом југословенства скривао је своје хрватство, па и великохрватство. Имао је изразито негативан став према Јеврејима.

⁹ Кризма, тј. хризма (грч. помазање, премаз) – миро којим се у католичкој цркви помазује при крштењу, потврди (у вери).

¹⁰ Теодор „Теја“ Радосављевић (1805–1873), аустријски војни официр, конзул у Кнежевини Србији (1850–1858), комесар Срема током Српског народног покрета (1848–1849).

¹¹ По свему судећи, реч је о француском конзулу Пијеру де Сегир-Диперону /Pierre de Séguir-Dipéron/ (1852–1859), који је на том положају наследио Адолфа Дирана де Сен-Андреа /Adolphe Durand de Saint-André/ (1845–1852).

Осећам све више корист коју би имали од отварања у конзулату у Београду католичке капеле и да би вероватно из тога извукли и неку политичку предност, али ипак под једним условом, који ћу објаснити у наставку.

Аустрија је прва дошла на идеју да у БЕОГРАДУ подигне латинску капелу. Желела је да та капела буде изграђена у граду, на трошак кнежевине. Треба рећи да Аустрија у БЕОГРАДУ има 4 до 5.000 субјеката који се, скоро сви, баве занатима.

Дух нетрпељивости српске владе се успротивио да се том захтеву изађе у сусрет. Задовољили су се само тиме да учествују у трошковима градње мале капеле у згради у којој станује г. Радосављевић. Недавно је мој аустријски колега поново покушао да испослужује изградњу цркве и кнез је одбио тако глатко да је дошло до захлађења односа између њих двојице.

Г. Радосављевић је од тада покушао у неколико наврата да се удружи са мном у циљу остварења свог захтева. Мислио сам да треба да се оглушим о то да не бих наљутио кнеза и да бих за себе задржао могућност да касније отворим капелу у конзулату Француске.

Аустрија је намеравала, тражећи подизање католичке капеле у овој тако расколничкој земљи, да докаже католицима из Босне да се свуда бави њиховим верским интересима. Српски кнез је посебно стрепео, иако је био спреман да затоми своју верску нетрпељивост, да БЕЧ овде не пошаље, да би служио у дотичној цркви, грчко-унијатске свештенике који имају много већи утицај на Грке-расколнике него латински свештеници.

Српска влада сматра да је засновано да стрепи од извесне пропаганде коју би могли вршити Грци-унијати, посебно пошто је Србија, на захтев кабинета из Беча, одвојена из округа бискупије у Филипољу¹², да би била припојена аустријској бискупији.

Велико питање за нас би било како да избегнемо надлежност било каквог аустријског бискупа, без чега би могли да будемо угрожени, политички говорећи, избором капелана, кога би нас натерали да поставимо. На другом месту, мораћемо да изаберемо за капелана свештеника који неће изазвати забринутост српске владе и што ће бити најсрећније, тај избор, који ћемо тада учинити, биће такав да нам пружи извештај утицај у БОСНИ. Јер пошто створимо тај утицај, моћи ћемо да из ње извучемо корист која ће нам изгледати као најпогоднија за наше интересе.

Стога ћу вам предложити, господине министре, да позовете, када буде до тога дошло, на место капелана конзулата, неког фрањевачког свештеника из манастира у Босни. Претпостављам да се њихова правила неће супротставити овоме што овде предлажем. Са таквим капеланом, капелу у конзулату Француске ће посећивати сви Босанци католици који ће послом доћи

¹² Пловдиву.

у БЕОГРАД и то ће одјекнути у босанским срединама насељеним католичким елементима. Босански фрањевци су противници Аустрије и ускоро ћемо преко њих сазнавати све што се догађа у њиховој земљи. Тако са гледишта утицаја који ће бити изграђен, како и са гледишта стварања путем информисања, градња католичке капеле у конзулату Француске у БЕОГРАДУ била би у стварном интересу.

V. 5, f. 98

Београд, 24. октобар 1852.

Фрањевци из Босне су сви пореклом из те земље, они су Словени по осећањима, али њихова љубав према њиховом народу нема ништа заједничко са руским панславизмом; они се ограничавају на то да поричу заједницу и слободу Словена, у овом тренутку, њихове жеље не превазилазе побољшање добијено од великог господара којем су, верујем, заиста одани, као и путем интервенције Француске, јер ништа од Аустрије не желе. Фрањевци су људи довољно упућени и надмоћнији од грчких свештеника по латинском образовању и такође јер католичка црква више није погођена том грозном симонијом која нагриза расколничку цркву. Курсид паша је чак приметио да је католичко становништво надмоћније од расколничког становништа. Могао сам врло поверљиво да разговарам лично са супериором области о могућности подизања католичке капеле у Београду: имаћете босанског свештеника и то ће бити врло срећно за тај захтев који треба упутити прво у Рим, у Одељење за пропаганду.

V. 5, f. 131

Београд, 8. децембар 1852.

Спомињући потребу стварања католичке капеле у БЕОГРАДУ, конзул Француске осетио се као да је упао у „замку” коју је „тежио да му постави аустријски колега” и тим поводом је написао:

Управо сам рекао да је католичка капела направљена у згради која припада аустријском конзулату. Морам да додам да је та капела, и свака друга аустријска, по свом локалитету, направљена српским новцем. Пре неколико година, католици у овој кнежевини били су под црквеном надлежношћу монсињора ПАРСИЈА¹³, бискупа *in partibus* из Филипоља, чије је седиште у БУКУРЕШТУ. Аустрија није хтела да католичка Србија буде такође под руком бискупа из Одељења за пропаганду, издејствовала је у Риму да та провинција буде издвојена из надлежности БУКУРЕШТА и стављена под надлежност аустријског бискупског седишта Ђаково (Славонија). Та надлежност би била мртво слово на папиру без подизања католике цркве негде у Србији. Аустрија је упутила захтев кнезу, ослањајући се на бројне субјекте

¹³ Ангелус Парси је био бискуп никопољски и апостолски администратор Србије у Београду. По налогу Св. столице дошао је у Београд, извршио апостолску визитацију и сагледао верске прилике католика у Кнежевини Србији. Као последица извештаја који је поднео, Св. столица је именovala посебног апостолског администратора за католичку цркву у Србији.

које има међу странцима који живе у БЕОГРАДУ. Како су Срби поред Грка расколника најнетолерантији, одбили су подизање цркве и после дугог и живог инсистирања, прихватили су само успостављање обичне капеле, која неће имати никакав верски изглед, бар не спољашњи: видевши да нема чему више да се нада, Аустрија је тражила да та капела буде смештена у згради у којој се налази њен генерални конзулат, згради која је припадала српској влади. Ствар је урађена на следећи начин: старо складиште са луковима постало је место за молитву и ми слушамо мисе под аустријским павиљоном. Али једна обична капела није довољна за монсињора ШТРОСМАЈЕРА, бискупа из Ђакова, он жели видљиву цркву са звоником и звоном. Аустрија жели исто што и он, јер, без обзира на то шта буде радила српска влада, црква, када буде изграђена, биће суштински аустријског карактера, пошто ће са ње зрачити царски грб. Украсиће је кабинет из Беча и улепшавајући је, ставиће толико очигледних знакова власништва, којима Срби неће моћи да се супротставе.

f. 133

Г. РАДОСАВЉЕВИЋ ми је најавио прекјуче долазак бискупа ШТРОСМАЈЕРА у наредно пролеће и није крио од мене да тај бискуп долази намерно да би тражио од мене да делујем заједно са аустријским конзулатом да би добили изградњу католичке цркве у Београду. Срби највише стрепе да ће под вођством бискупа из Ђакова доћи грчки свештеници унијате, свештеници које мрзе више но што се може исказати. Већ сам писао у првим данима мог боравка овде Генералном секретаријату Одељења, да бих му понудио стварање капеле у конзулату Француске са капеланом који неће бити Аустријанац (фрањевац из Босне) што би навело све Босанце католике да долазе у конзулат, због својих послова. Нисам још добио одговор. Пошто је требало преговарати у Риму да ли неки монах из Босне може да добије ту функцију, више не треба губити време у случају да мој пројект буде одобрен. Ако се буде тако одлучило, моћи ћу, уколико се Одељење томе не буде противило, да одговорим бискупу када буде дошао да нисам заинтересован за питање католичке цркве, пошто царска влада планира да ми пошаље капелана.

f. 134

Реализацију тог пројекта би српска влада примила са задовољством, пошто ми је г. ГАРАШАНИН¹⁴ пре неки дан по том питању рекао: „Ако добијете од римског двора одобрење да фрањевци из Босне служе у католичкој цркви у Београду и то ван надлежности аустријских бискупа, биће много мање препрека за изградњу католичке цркве”, а потом је додао: „оно што би урадили за капелу у вашем конзулату могло би да послужи као пут ка подизању цркве, јер ми сами не можемо да директно преговарамо са папом.”

¹⁴ Илија Гарашанин (1812–1874), српски државник, уставобранитељски политичар, министар унутрашњих дела, министар иностраних дела и председник владе.

V 5, f. 151

Београд, 3. јануар 1853.

Са друге стране, католички бискуп из Ђакова у Аустрији, ШТРОСМАЈЕР створиће у граду где је смештена његова бискупија семинар за образовање босанских и албанских свештеника. Тако Аустрија ништа неће препустити случају да би деловала на српско становништво у Турској.

V 6, f. 40

Београд, 25. јун 1853.

У депеши коју сам вам послао у октобру, имао сам част да вам изразим моје мишљење о потреби и користи за нас да имамо католичку капелу у конзулату Француске у Београду. Датум 15. август, који се приближава, обавезује ме, у одсуству било какве католичке капеле, осим капеле у аустријском конзулату, да вас питам да ли треба да одржим мису на дан Царевог празника, у капели мог колеге, или треба да се уздржим од одржавања верске церемоније која је уобичајена на такве дане. Усуђујем се да од ваше екселенције тражим упутства у том погледу.

После сличних опсервација које сам већ упутио Одељењу прошле године, био сам позван да испитам да ли има могућности за успостављање капеле у француском конзулату. У тој капели би службу вршио фрањевачки свештеник из Босне. Чак сам добио и наредбу да направим списак трошкова који би били потребни за једну такву установу и да питам кнеза у којој мери би он хтео да учествује у томе. Оставио сам ту ствар отворену јер сам могао да убедим кнеза да прихвати идеју о стварању, на трошак католика из земље и уз помоћ кнежевине, католичку цркву у којој би служили фрањевци из Босне, а која би била потпуно независна од бискупије у Ђакову, надлежности која обухвата територију кнежевине. Ово што тренутно тражи Аустрија како од Београда, тако и од Цариграда, јесте изградња једне цркве овде, у којој би служили аустријски свештеници.

Не само што је случај који сам нудио наишао на подршку кнеза, већ је и сам Сенат, са којим сам се консултовао у тајности потребној да конзул не би био обавештен, прихватио принцип и показао се расположеним да уложи један део средстава која су потребна. Не може се радити о грађевини чије би трошкове у потпуности сносила влада, јер су и саме расколничке цркве изграђене на трошак општина.

Изгледало ми је да се српска влада у потпуности слаже са нашом незваничном интервенцијом у Риму да би се остварило да свештеници из Босне буду једини позвани да служе у цркви коју је требало основати и која би била основана само под тим условом.

Зар не би било добро тражити помоћ Друштва за ширење вере у корист католика у Србији? Неколико хиљада франака било би, по мом мишљењу, добро уложено у Србију.

V 6, f. 76–77.

Париз, 27. јул 1853.

Први пројекат, који је одсуство у Београду било какве католичке цркве осим капеле у аустријском конзулату вас навело да ми предложите, састојао

се у отварању капеле у француском конзулату, са капеланом кога би изабрали међу фрањевцима из Босне. Касније је српска влада показала намеру да при католицима из земље и уз помоћ кнежевине направи католичку цркву у којој би служили босански монаси и ви сте се сложили са тим пројектом и препоручили ми да приступим његовом извршењу. Мислили сте, поред тога, да бих могао да издејствујем, у корист католика из Србије, помоћ за то дело Одељења за ширење вере. Под условом остварења другог пројекта, суочавамо се, пре свега са једном великом тешкоћом: убеђивањем двора у Риму да одустане, барем фактички, што је мера којом је недавно, на захтев Аустрије, апостолском викару у Букурешту одузела надлежност над католицима из Србије, да би је поверила аустријском бискупу из Ђакова.

У случају да се отвори капела у француском конзулату, тешкоћа не би у потпуности била уклоњена, већ би била мања, јер би изузеће из надлежности ординаријума тада било тражено само за једну установу и једног страног свештеника. Одобривши то, Света столица не би формално прекршила недавно установљено правило.

Што се тиче помоћи Одељења за ширење вере, могли бисмо је, у складу са правилима које непроменљиво поштује савет тог тела, добити само на захтев црквене власти у чију ће надлежност спадати установа којој се пружа помоћ.

Изгледало ми је потребно, не само пре бављења тим питањем у Риму, већ чак и пре усвајања једног од ових пројеката у односу на други, да вас поставим у положај да мало зрелије поставимо шансе и предности њиховог извођења.

Чини ми се да би најпожељнија комбинација била да нова капела, смештена у депандансе конзулата буде барем довољно великих димензија да би допустила српској влади да је представи као довољну за католичку популацију и тако учини непотребном установу коју нуди Аустрија и бискуп из Ђакова.

Мислим да би пре одлучивања о неком плану, било опрезно додатно осигурати и расположење српске владе и фрањеваца из Босне. Под претпоставком да су они спремни да пруже своју помоћ, требало би још сазнати да ли би Рим био слободан да то одобри.

Све сумње о могућој будућности дотичне установе морају бити уклоњене пре но што преузмем потезе и поднесем жртве које она захтева.

V 6, f. 124

Београд, 10. септембар 1853.

Имао сам част да више пута разговарам са Вама о верској нетрпељивости код Срба. Заморени Аустријом, која непрестано тражи од њих да за католичку веру подигну посебну цркву, која би заменила обичну капелу која данас постоји, Срби су увек избегавали то питање да не би допустили да се овде успостави власт аустријског бискупа. Срби су мислили да ће искористити притисак г. Фонтон¹⁵ који би одредио оно што они треба да учине у том погледу и г. Фонтон их је посаветовао да издају правни акт који ће

¹⁵ Антон Антонович Фонтон (1780–1864), руски дипломата, тајни саветник.

пружити потпуну слободу вери. Ипак, он их је знатно обавезао да потраже средства да католике који бораве у Србији искључе из надлежности бискупа из Ђакова и ишао је чак дотле да им понуди подршку своје владе код двора у Риму да би добили да свештеник, поданик великог владара, који би служио у новој цркви, буде независан од надлежности горенаведеног бискупа.

Те позитивне чињенице потврђују оно што сам имао част да вам саопштим пре неки дан, то јест да г. Фонтон овде није био дошао да би радио у корист Аустрије.

V – , f. 132 и 133

Београд, 24. септембар 1853.

Савети г. Фонтонa уродили су плодом. Сенат је усвојио нацрт декрета о слободи вероисповести. Различитим католичким и протестантским заједницама је допуштено да изграде, о сопственом трошку, цркве и храмове потребне за верске обреде. Декрет одређује право и задатак различитих вероисповести и биће наведено да католички свештеници и протестантски службеници морају бити поданици султана и да их изабере, или барем њихов рад одобри, српска влада.

V 6, f. 134, 135.

Београд, 5. октобар 1853.

Генерални конзул Француске у Београду послао је анонимно писмо свом министру Иностраних послова које је примио и изразио је „удаљавање Словена од куће Хабсбурга, које се сусреће у свим класама: у најнижим слојевима народа, потиче од претеране висине износа пореза, који се сваке године само повећавају; у образованијим слојевима, то удаљавање се претвара у мржњу и производ је не претерано немачке тежње већине људи који су на челу српске владе. Оно што треба да упозори Европу јесте да колико год се јужни Срби удаљавају од Аустрије, толико се приближавају Русији. Русизам, та чудовишна идеја, продрла је у земљу.

Посебно ме је зачувило и уплашило што сам наишао на то ново расположење према аристократији и међу најмлађим представницима католичког свештенства.”

V 8, f. 254

Београд, 10. март 1856.

Већ дуго су се католици у Београду, којих има пет до шест стотина, жалили што немају никакву другу цркву осим капеле затворене у згради у којој станује г. генерални конзул Аустрије и у којој служи аустријски свештеник. Више пута су се обратили српској влади, молећи је да им притекне у помоћ и да оконча ту очајну ситуацију. Капела у аустријском конзулату, говорили су, јесте политичка капела. Генерални конзул присуствује у униформи не само недељној миси, већ и другим службама на којима присуство није обавезно, иако је грко-католичке вероисповести. Ако је свештеник одсутан, као што се догодило недавно, морамо да се обратимо аустријском

конзулату у случају када нам је потребна помоћ свештеника и онда, према његовој доброј вољи, морамо да чекамо да доведе некога из Земуна. Самим тим, наши најсветији и најинтимнији чиновници морају да добију неку врсту благослова тог страног функционера.

Моји претходници су више пута поткрепили те жалбе, покушавајући да покажу српској влади да у бављењу захтевима католика постоји политички и морални интерес за њу. Тренутни паша се залаже за исто што и они, али је изјавио да ће, уколико кнез не додели земљиште и средства за подизање католичке цркве, он дати земљиште које се налази близу гласије¹⁶ тврђаве и да ће сам изградити цркву.

У јулу месецу кнез је најзад одлучио да питање постави пред Сенатом и да му понуди да гласа о средствима потребним за подизање католичке цркве, школе и презвитерија и најзад, за издржавање свештеника. Сенат је одобрио тај план.

Пре неколико дана, радници су се распоредили на земљишту поред цамије која се налазила унутар градских зидина и почели су да копају темеље. Један официр турске полиције их је питао шта раде, одговорили су сасвим природно да раде на подизању католичке цркве. Тај официр је поднео рапорт паши, који му је наредио да радницима каже да престану са радовима. Они су одговорили да су ту по наредби српске владе и да ће чекати упутства да се повуку. Како је паша у том тренутку био болестан, замолио је г. ЈАНКОВИЋА¹⁷ да дође код њега. Када је стигао, тражио је да му објасни о чему се ради. „Преставник” му је рекао да је влада кнеза који му је припадао заиста послала раднике да започну радове. „Али”, успротивио се паша, „зашто ме нисте раније обавестили?” – „Знате које све тешкоће постоје између нас, у вези са правима Срба и Турака унутар градских зидина – ми дежурамо на пунктовима – полицијска дужност се врши у договору са вама, ви признајете тако добро наша права, да када желите да извршите неке радове, као тренутно на великом плану, увек покушавате да се договорите са мном?” Паша је наставио „у последњим ферманима које сам добио пише: „не могу се градити цркве без одобрења Високе порте, е па поднесите захтев, послаћу истовремено мој извештај и ускоро ћемо добити одговор.

У том поступку нема ничега што би вас могло повредити, али желим да покријем моју одговорност.”

Чинило се да су те примедбе изненадиле г. ЈАНКОВИЋА који је изјавио да му такав договор изгледа добро и да тако треба поступити. Одлука о том питању донета је у том смислу.

Ипак, сутрадан су српски драгомани дошли у име кнеза да паши изјаве да је влада одлучила да подигне цркву и да му не признају право да се томе успротиви, да не треба да траже одобрење и да је кнез желео да добије написмено аргументе због којих се паша противи по том питању.

¹⁶ Гласија (франц.) – насип од земље код утврђења, с оне стране рова или скривеног пута, који се благо спушта према страни с које се очекује напад.

¹⁷ Алекса Јанковић (1806–1869), српски политичар и правник; председник Владе Кнежевине Србије (1855–1856), министар правде, просвете и министар спољних послова. Као аустрофил смењен је 1859. доласком Обреновића на власт.

Такво саопштење, после договора постигнутог претходног дана са г. Јанковићем, посебно је изненадило пашу који је, видно иритиран, написао кнезу писмо у коме је погрешно што је употребио неколико израза који су били мало несмотрени и потпуно неусклађени са његовим уобичајеним навикама. Ипак, кнез код кога сам отишао истог дана када је задатак дат српском тумачу, који ми је врло живо препричао тај случај и чинило се као да жели да ја интервенишем код паше, само што се нисам одлучио да одем у тврђаву, код паше, кад сам, после дубоког размишљања, одлучио да сачекам. Сутрадан је паша дошао код мене и ево суштине онога што ми је рекао:

„У принципу, ви знате да сам заговорник подизања католичке цркве, зато сам могао бити само задовољан тиме што су сви моји потези у том смислу добили своје оправдање. Поверено ми је да чувам права Високе порте, не могу, нити желим посебно у присуству тренутне владе, да правим било какав уступак. Спреман сам да мојој влади упутим било какав захтев који ми изгледа праведно, али нећу ништа да преузем на себе. Чињенице су вам познате: са Јанковићем сам постигао позитиван договор. Он га није испоштовао, ја сад могу само да се обратим Цариграду.”

Пошто ми је паша говорио о последњим ферманима, рекао сам му: „По мом мишљењу, погрешно је што се ослањате на нове фермане. Тај важни акт, што се тиче одредби на које се ослањате, односи се на становништво које, као оно у Босни, у Бугарској, у Албанији, јесте интимно везано за Високу Порту, чини део Турске, а не на кнежевине које имају самостално постојање.

Срби би, у сваком случају, могли да се позову на тај ферман, уколико садржи привилегије које још увек нису добили, али не верујем да би могли да се послужимо њиме против њих, да би им ограничили права, јер је у ферману објављено да су сви стари уступци и даље на снази.

Наиме, која је била мисао на основу које је направљен? Проширење права, а не, ни у ком случају, њихово ограничавање.

То је, дакле, оно што сте желели да урадите. Додатно ми је жао што је питање такве природе отворено у овом тренутку, иако је било лако помирити сва права, све интересе.”

„То је оно што сам желео да урадим, али ме је г. Јанковић преварио. Ваше примедбе су врло тачне, стога вас молим да интервенишете у овом случају, да би спречили да он постане онолико озбиљан како желе да га представе.”

Одмах сам отишао код кнеза, кога сам нашао врло узбуђеног.

„Паша жели да повреди наша права, али Француска и Енглеска нису пролиле толику крв да би наша судбина била тако доведена у питање. Ја сам чувар привилегија Србије и ја ћу их бранити. Паша је јуче дошао код мене, рекао ми је да се уопште не обазире на старе фермане, да гази преко њих, да је једини закон овај последњи, да тај акт спречава изградњу цркава без одобрења Порте и да се противи, чак и силом, да се ради на новој грађевини, пре но што добије упутства из Цариграда. Радници раде, ако паша буде послао војнике да их растера, имају наредбу да се повуку, да би избегли сукобе.”

Покушао сам да умирим кнеза, питајући га да ли се вара у погледу пашиних намера, јер је он само желео да покрије своју одговорност, да је по мом мишљењу погрешно разумео нове фермане, али је питање отворено,

треба га решити у Цариграду и искористити ту околност да се реши положај Турака у Београду и у Србији, и да је у сваком случају требало избећи раздраживање становништва.

„Нема сумње, али ми је паша написао увредљиво писмо, које угрожава наша права, крши наше привилегије. Сутра ћу вам показати превод тог писма, видећете и сами. Не, паша то не ради да би покрио своју одговорност, већ не жели да се овде изгради католичка црква.”

„Али је понудио земљиште за то!”

„Да, када је веровао да се моја влада томе противи, али данас, када је та ствар одлучена, открива се шта је заиста мислио.”

Кнез је наставио, показујући толику љутњу према паши и оптужујући га да му се обраћа толико чудним језиком, да сам, покушавајући да га умирим, осетио да бих могао да му се придружим у бесу.

По одласку од кнеза, отишао сам код паше, који ми је формално изјавио да се кнезу није обратио језиком на коме му се замера:

„Обратио сам се врло озбиљно његовом височанству”, рекао ми је. „Јанковић се договорио са мном да пишемо Цариграду, а сутрадан се уопште више није базирао на наш договор и заборавио је све што је рекао. Немогуће је више лагати и бити злонамернији.”

Паша ми је дао да прочитам писмо које је упутио кнезу. Рекао сам да ми је жао што у њему видим неколико израза који су могли да изазову праведан бес његовог височанства и да га молим да се не противи наставку радова.

После неколико тренутака оклевања, обећао је да ће учинити то што тражим од њега.

Разговарао сам са г. Де ФУБЛАНКОМ¹⁸ о различитим догађајима у том случају и обојица смо били истог мишљења. Српска влада је требало да макар незванично обавести пашу о својој одлуци, а он је несумњиво погрешно што је кнезу написао писмо, али треба такође узети у обзир и понашање г. ЈАНКОВИЋА у том погледу.

Међу свим тим супротним тврдњама, формалним демантијама, врло је тешко пронаћи праву истину. Ипак, до сада смо се само хвалили пашом, јер нам је у свим приликама давао очигледне доказе своје лојалности, док се не може исто рећи за кнеза, нити за г. Јанковића.

Кнез зна, преко Николајевића¹⁹, да је Порта врло нерасположена према њему и да је пашин извештај могао да допринесе таквом исходу. Ужурбано је искористио ту прилику да се освети. Повећавајући тај случај његовим коришћењем, надао се да ће можда изазвати нелагодност у Порти и на тај начин ублажити чињенице наведене у жалбама које је отоманска влада упутила савезничким силама.

Било како било, пошто су ме кнез и паша узели за посредника, сви напори биће уложени у ублажавање озбиљности ствари, у умиривање иритације и посебно у спречавање да становништво узме учешћа у дискусији која би тада променила своју природу и могла да поприми забрињавајући карактер.

¹⁸ Томас де Греније де Фонбланк /Tomas de Grenijer de Fonblank/ (1793–1860), британски ген. конзул (1842–1858/60).

¹⁹ Константин Николајевић (1821–1877), начелник кнежеве канцеларије, капућехаја у Цариграду и министар унутрашњих послова и просвете.

V 6, f. 257, 258

Београд, 10. март 1856.

Претходно писмо је написано када је г. Радосављевић, који је стигао прекјуче из Беча, дошао код мене. Причао ми је о овом случају и није крио од мене да га сматра за врло озбиљан. Његов канцелар, који га је пратио и који се њиме бавио у његовом одсуству, рекао ми је да је ишао код паше, који му је живо замерио и изјавио да се тако противи градњи католичке цркве, чије је подизање било тако важно његовој влади и да то представља напад на њега о коме ће морати да поднесе извештај.

Питао сам у ком смислу би пашино понашање могло да представља увреду за аустријску владу? Одговорили су му: паша је рекао да се жели изградити аустријска црква и да му то не одговара.

Позвао сам мог колегу да не придаје толику важност свим тим „говоркањима” и додао сам да су ме уверили да сте довели предузимача који је задужен за радове и да сте му рекли: црква коју треба да саградите је премала, имате ли неко друго место? „Да”, одговорио је, „имам направљен план за веће размере. – Онда за друго не брините, пратите тај план, обавезујем да ћу вам платити додатне трошкове – ето, рекао сам г. Радосављевићу, оно што су ми испричали.

– То је тачно, одговорио ми је мој колега, сматрао сам да је црква коју је влада одобрила превише мала, а потребна је већа и договорио сам то са предузимачем”. – „Али” – успротивио сам се, „ако признамо да је црква какву смо хтели да изградимо премала, зар није боље обратити се српској влади, исказати примедбу и постићи да преиначи своју одлуку?”

– „Како сам знао да се неће сложити са тим, радије сам преговарао директно са предузимачем.”

После те тако позитивне изјаве, не би ме чудило да се паша наљутио, када је сазнао те детаље. Што се мене тиче, како је то само наставак онога што се сваког дана догађа у Србији, и како морам да верујем да је понашање г. Радосављевића примљено са потпуним одобравањем, ограничио сам се на то да искажем моје изненађење због тако флагрантног интервенисања у унутрашња питања Кнежевине.

V 9, f. 305

Београд, 10. септембар 1857.

Говорећи о руском утицају у Србији, француски конзул је написао:

– „Верске манифестације Русије одмах ће имати своје последице. Српска католици су под надлежношћу аустријског бискупа из Ђакова. Српска влада је протестовала против таквог стања ствари, које није рационално и којим се тежи повећању аустријског утицаја у Србији. До сада је монсињор Штросмајер долазио скоро инкогнито једном годишње у Београд. Ове године ће бити другачије. Бискуп из Ђакова доћи ће овде 15. и пошто свечано буде служио 16. у капели аустријског генералног конзула у Мајданпеку (унутрашњи рудници), где има неколико католика. Да би се то путовање учинило свечанијим, г. Радосављевић ће пратити бискупа. Српска влада је обавештена и позвана да га прими са свим почастима које му следују.

Сенат је био врло иритиран због тог путовања по унутрашњости земље. Што се мене тиче, убеђен сам да то никоме не би пало на памет да није било православних, несумњиво веома неблаговремених и неспретних демонстрација руског конзулата.”

V 10, f. 84

Београд, 9. јул 1858.

Постоји једно „питање које је од интереса” за Француску: одвајање Србије, као католичког округа, од аустријске епархије Ђаково и њено припајање области једног бискупа, отоманског поданика. Како су велика већина католика Аустријанци, ту је прилика или оправдање за кабинет у Бечу да покаже своје деловање, и стрепња од повиновања још више спречава отварање католичке капеле у Београду и именовање свештеника који би у њој служио, који би био поданик или би био стављен под надлежност Аустрије.

Његова екселенција, амбасадор Француске у Цариграду је обећао своје услуге и интервенцију при Светој столици, у корист захтева који српска влада има намеру да формулише у смислу који сам већ навео.

Ваша екселенција ће несумњиво проценити да то треба благовремено подржати на одговарајућем месту.

V 10, f. 112–113

Париз, 20. јун 1858.

Разумем важност коју они придају (српски министри) томе да Србија престане да зависи, у погледу католичке надлежности, од аустријске епархије Ђаково, и да буде припојена епархији једног од бискупа који борави у Турској.

Чим српска влада буде утврдила своје ставове по том питању и буде у стању да их представи двору у Риму, врло радо ћу задужити амбасадора његовог величанства да незванично препоручи то за разматрање у Светој столици.

V 12, f. 153–154

Београд, 27. јул 1860.

Ваша екселенција се можда сећа да је пре неколико година дошло до сукоба између паше и српске владе по питању капеле коју је она градила за католике а коју је, такорећи у пролазу, замислила да смести тачно поред цамије.

Једна политичка потешкоћа је спречила да се та мала грађевина смести и да у њој служи свештеник, који би у тренутном стању географског реда епархија, био подређен аустријском бискупу из Ђакова.

Пре два месеца, капела и школа која јој је припојена, уступљене су бесплатно протестантској заједници која је већ постојала у Београду и управо је било свечано отварање, у присуству г. руководиоца Конзулата Пруске²⁰, чији

²⁰ Де Мерони, конзул Пруске (1854–1863).

се Двор сматра за заштитника и г. генералног конзула Аустрије, који има неколико поданика, Мађара или Словака, који припадају реформистичкој религији. Католици су сада дефинитивно сведени, за вршење своје службе, на употребу капеле која је затворена у згради Генералног конзулата Аустрије.

V 13, f. 66–67

Београд, 18. јун 1861.

Аустријски конзул је управо напустио кућу која је припадала српској влади у којој је становао и у којој се налазила католичка капела, коју је изградила иста влада, али у којој је служио аустријски свештеник, који је зависио од епархије Ђаково. Било је договорено да ствари остану привремено у том стању и већ је Сенат одлучио, начелно, о изградњи веће цркве, изгласана су средства за куповину предмета који су потребни вери и задужен је министар иностраних послова за питање свештеника, јер ни по коју цену нису хтели да то буде аустријски поданик. Чим је то питање покренуто, подсетио сам²¹ г. Христића²² на добре намере које је по том питању 1856. године показао г. гроф Валевски²³ српском отправнику послова и мени лично. Али тек јуче ме је обавестио о одлукама Сената и у светлу задужења које му је додељено, дошао је да се посаветује о ономе што треба учинити.

Одговорио сам му да ћу писати Вашој екселенцији са мишљу да ће још увек бити истог расположења и да ће царска влада желети да се заузме код двора у Риму да би се остварило припајање Србије некој турској бискупији. Ипак, стрепим као „преставник” да ће преговори бити дуги и било би врло важно да привремени олтар буде краткотрајан.

Ако би дакле, постојало брже решење [проблема], ако би одређени мисионари били понекад овлашћени да одговарају другом бискупу осим ономе из [надлежне] епархије, тај начин би Срби више волели. Лако би се нашао свештеник, отомански поданик, који би дошао, чак и са одобрењем Порте, да се настани у Београду, где би потом био натурализован. Био бих срећан да Ваша екселенција [sic!], јер, ако сам заиста добро претпоставио њено расположење, и у том смислу, које би кораке влада кнеза Михаила требало да предузме.

V 13, f. 235

Београд, 30. новембар 1861.

Пре три дана се француски свештеник, опат Далтон, са црквеном дозволом свог начелника епархије, монсињора из Монпељеа и овлашћењем његове Светости, које подразумева уобичајене привилегије за мисионаре

²¹ У овом периоду француски конзул био је Ежен Тасти /Eugène Tasti/ (1859–1862).

²² Никола Христић (1818–1911), српски политичар и више пута председник владе и министар унутрашњих послова. Један од најбољих администратора Србије у другој половини XIX века. За управитеља града Београда именован је 1856. године.

²³ Александер Флоријан Џозеф, гроф Колона-Валевски (1810–1868), пољски дипломата и француски политичар. Министар спољних послова Француске под Наполеоном III и председавајући на Париском конгресу. Поставио је основу модерног међународног поморског права Париском декларацијом о поштовању поморског права.

као што је право да подижу крстове, да дају папски благослов, да дају отпуст *in articulo mortis* у неким посебним случајевима, појавио код мене без претходног упозорења и објавио ми је да је дошао да се стави на располагање Французима у Београду и Мајданпеку, без икаквог договора, истини за вољу, са Француско-српским друштвом о његовом издржавању и одржавању цркве.

Поред тога, иако је Србија до сада де факто припадала надлежности аустријског бискупа из Ђакова, г. опат Далтон ми је показао белешку коју је преписао у Одељењу за пропаганду у Риму, а према којој окрузи Београд и Семендрија²⁴ од 1858. године спадају под надлежност бугарског бискупа монсињора Соића²⁵ и тврдио је да треба само да се договори са тим црквеним великодостојником за кога верује да у овом тренутку борави у околини Трста. Обавезао сам г. Далтона да провизорно крене у Мајданпек и да тамо чека, опслужујући наше Французе, да се питање разјасни било путем писма, које ће написати кардиналу Барнабоу²⁶, било путем наредби које ћу добити од ваше екселенције.

Пошто је све изгледало решено, г. БУЈОН ме је замолио да представим његовог свештеника кнезу Србије да би обезбедили агреман његовог височанства за увођење католичког свештеника у државну имовину. Сматрао сам да је тај потез погодан и пошто сам добио одобрење, одвео сам прекјуче опата Далтона у Палату. Током путовања, он ми је одједном саопштио да је рачунао да ће видети кнегињу Јулију, којој је био задужен да преда један реликвијар који јој је послала мајка Лесиер, игуманија сестара Светог Венсана де Пола, из Цариграда. Додао је да две монахиње из другог манастира треба да дођу у Мајданпек да би образовале децу и да се по жељи кнеза Михаила, пренетој г. Бореу, игуману у Цариграду, *Милосрдна йомоћ* спрема да дође ускоро у Београд, да буде на услузи болеснима.

Изнаенађен таквим разговором, за који ме није могло спремити ништа што ми је било познато, а у стисци са временом, нисам могао да обавезем опата Далтона да се уздржи од разговора о томе са кнезом, док не успем да испитам терен. Обећао ми је, али није одржао своје обећање. По изнаенађењу које се показало на лицу кнеза Михаила током говора опата Далтона, схватио сам да он такође није био упознат, као ни ја, са читавим тим случајем и морао сам да прекинем нашег свештеника да бих окончао ситуацију која је постајала непријатна.

Потом сам има част да ме прими госпођа кнегиња Јулија. Она ми је спонтано испричала, врло наивно, како се изненадила када је видела да се остварује сан који је мислила да је сакривен дубоко у њеном срцу, сан о коме није говорила чак ни своме мужу и о коме је разговарала само са једном особом на свету, монсињором папским нунцијем у Бечу. Додала је врло разумно: „Извесно је да би мени било најдраже да овде, где ништа није урађено за те јадне болеснике, установим добротворство монахиња, али је за такве ствари потребно припремити терен.

²⁴ Реч је о Смедереву. У оригиналу погрешно пише Симендрија.

²⁵ Вјенцеслав Соић/Шоић (1814–1891), свештеник, доктор филозофије и теологије, партициј, жупник, политичар и добротвор, бискуп Сењско-модрушке бискупије (1869–1875).

²⁶ Алесандро Барнабо /Alessandro Barnabò/ (1801–1874), италијански католички кардинал и префект Конгрегације *Propaganda Fide*.

– Потребно је да се пита за то, а не да се наметне.

– Слажем се са вама, изненадна појава наших монахиња би могла да изазове противљења покрета толеранције опозиције аустријском утицају, који је, недавно, успео да издејствује гласање српског Сената у корист средстава потребних за подизање католичке цркве и за издржавање свештенства те вере, а потом полажемо наше наде у словенску расу из Босне.”

Такође стрепим од тешкоћа до којих би могло доћи у односу са аустријским свештенством. Свештеник из наше капеле који је упознат, могао сам да констатујем, са именовањем монсињора Соића, и који је то крио, наиме тврди да према договору између аустријске и српске владе, у Кнежевини треба да служе свештеници подређени бискупу из Ђакова.”

Сматрао сам да је мој задатак да Вашу екселенцију известим о сваком инциденту.

V 13, f. 305–306

Београд, 19. фебруар 1862.

Г. Гарашанин ме је замолио²⁷ да подсетим Вашу екселенцију на захтев за који је сазнао у Цариграду. То је жеља српске владе да добије до Рима католичко свештенство које би било под надлежности бискупа из турских епархија, да би се ослободили духовне управе аустријског католичког бискупа из Ђакова. Та ствар је постала хитна, рекао ми је: „Стара капела и српска имовина ускоро ће бити напуштена, пошто је аустријски конзул направио другу капелу у својој новој кући и самим тим, домаћа парохија без свештеника требало би да се растури. Што се тиче довођења босанских свештеника, монсињор Штросмајер се противи њиховом увођењу у складу са правом о надлежности над Србијом, за које сматра да му је додељено изричитим договором, без обзира на именовање бискупа чија је титула ’београдски.’” У позицији сам да констатујем да су такве претензије истините, јер ме је пре извесног времена наш аустријски свештеник молио (у име тог великодостојника) да пренесем опату Далтону позив да своја овлашћења повинује визи монсињора у року од три недеље, а уколико то не учини, биће му забрањено *a sacris*²⁸.

Одговорио сам да не могу да преузmem на себе да то саопштим, јер ме је опат Далтон разуверио, као католика, показавши ми овлашћења која је потписао папа, а као француску власт, приложивши им дозволу свог епарха и да нисам уопште компетентан за *comprisit*²⁹ црквеног поретка. Додајем да ми више нико није говорио о том случају. Долазим, на захтев г. „преставника”, не знам да ли је тренутак погодан за добијање од Рима онога што он жели, али су можда донете некада неке одлуке које ми нису познате. Ако је случај такав, замолио бих Вашу екселенцију да ме овласти да је саопштим српској влади, којој је врло стало да пастор мале католичке пастве буде независан од аустријске власти.

²⁷ Током 1862. дошло је до промене на месту француског конзула у Србији, па је Е. Тастија заменио виконт Адолф Фрасоа де Ботмилио /*Vicomte Adolf Frasois de Botmilio*/ (1862–1867).

²⁸ Латинска фраза, која обично служи за означи уклањање, нпр. свештеник коме је забрањен *sacris* не може да обавља ниједну од својих службених функција.

²⁹ Разумевање.

V 13, f. 373

Београд, 28. март 1862.

Италијански монах из реда Св. Фрање, који припада самостану у Мостару, дошао је ових дана са захтевом у Београд. Тај монах је носио писмо са препорукама аустријске владе, под чијом заштитом се налази братство коме припада. Свештеник је говорио „о независном постојању Мостара у односу на црквену надлежност босанских виших свештеника”. Одбио сам да се званично упишем у тај регистар. Али сам сматрао да немам право да одбијем писмо упућено његовом величанству цару у циљу добијања звона намењеног новом самостану у Широком Бријегу.

V 13, f. 374–374

Београд, 28. март 1862.

Петар Бакула³⁰, монах из Мостара, у том писму, чији је оригинални текст написан на италијанском, моли Наполеона III да пружи, уколико то жели, помоћ за звоно у новом самостану у Широком Бријегу. Исти монах, пошто је споменуо „четири века грађанског и верског подјармљивања хришћана у Босни и Херцеговини”, закључује писмо, надајући се да ће му цар Наполеон III пружити своју добронамерну заштиту. (Превод на француски тог писма налази се у истом тому /V 13, f. 384/).

У одговору на тај захтев, са датумом 15. август 1862, у Паризу (V 13, f. 384), министар иностраних послова тражи од конзула у Београду обавештења о личности монаха Петра Бакуле и обавештава истог конзула да је епархија херцеговачка под директном надлежношћу Одељења за пропаганду у Риму и да, самим тим, изјаве тог монаха јесу у потпуности тачне.

V 15, f. 252

Београд, 24. мај 1864.

Пошто католици који бораве у Београду немају никакву другу капелу осим оне која припада аустријском конзулату, а која је врло мала и сасвим недовољна, кнежева влада жели већ дуго да град добије једну која би му припадала, али посебно држи до тога да свештеник који би био позван да служи у њој не буде у надлежности неке аустријске бискупије, већ из бискупије установљене у једној од пограничних турских провинција, на пример, у Босни. У том смислу ће бити потребно преговарати са двором у Риму. У том погледу, г. Гарашанин је кардиналу Антонелију³¹ послао писмо. Нада се да ће Ваша екселенција хтети да му га пренесе уз посредовање нашег амбасадора у Риму.

³⁰ Петар Бакула (1816–1873), хрватски просветитељ и писац из БиХ. Студирао филозофију и теологију у Италији. Писао је на италијанском, латинском и хрватском језику дела из разних научних области.

³¹ Ђакомо Антонели (1806–1876), италијански кардинал. Био је кардинал државни секретар од 1848. до смрти. Играо је кључну улогу у италијанској политици, опирајући се уједињењу Италије и утичући на римокатоличке интересе у европским пословима. Често су га називали „италијанским Ришељеом” и „црвеним папом”.

Отварање капеле овде желе сви католици и ако би свештеник, који би нам био послат, имао са француским конзулатом односе које треба да одржава са њим, и на кога ћу се, са своје стране, трудити да увек одржим наш утицај, може само да добије.

f. 254 Стога се усуђујем да препоручим добронамерној пажњи Ваше екселенције потезе које је предузео г. Гарашанин.

V 15, f. 254–255

Београд, 11. мај 1864.

Писмо г. Гарашанина монсињору кардиналу Антонелију, државном секретару његове светости папе, задуженом за иностране послове.

Број српских поданика који проповедају римокатоличку веру доста се повећао у Србији, а посебно у Београду. Влади његовог височанства је стало да им обезбеди жељени простор за вршење њихових верских дужности.

Потакнут тим осећањем у циљу стављања на располагање својим католичким поданицима места за верске обреде, влада је изградила пре неколико година у Београду капелу која, пошто је процењено да је недовољна, уступљена је евангелистичкој заједници у граду.

Капела аустријског генералног конзулата је наставила тако да служи као место за верске обреде свим становницима римокатоличке вере.

Ипак, изградња цркве намењене католичкој вери није уопште изгубљена из вида и износ од 4.000 франака је поново недавно изгласан за опремање будуће зграде.

Ипак, данас имамо обавезу да Светој столици упутимо захтев који ће, надам се, бити прихваћен.

Свештеник кога аустријска влада издржава сада у Београду за службу у њеном генералном конзулату служи читавој католичкој заједници. Опозив тог свештеника може се догодити по нахођењу аустријске владе, која би на тај начин читавој заједници ускратила пастора.

Зато, да би католичке поданике заштитили од те могућности, српској влади је стало да на то питање укаже двору у Риму.

Српска влада ће се постарати, поред тога, са задовољством, да олакша односе и прописе који највише одговарају црквеним питањима, да свештеник постављен у Београду не буде под надлежношћу аустријске бискупије, већ бискупије из области која је, као и Србија, део Отоманског царства, као што је провинција Босна, са којом се Србија граничи. Сличан договор, који у потпуности одговара духовним потребама српских католичких поданика, био би гаранција за добро слагање које желимо да одржимо у нашим односима са црквеним властима.

Такви су, господо, ставови које српска влада, у жељи да задовољи подједнако духовне потребе припадника свих вероисповести, жели да изложи за процену двору у Риму.

Уверени да ће Света столица у нашем захтеву наћи само жељу за једнакошћу, прилажемо овом писму нацрт који садржи основе договора који желимо да постигнемо што је пре могуће.

Уверени смо да је му је природа таква да заслужије највише одобрење од Светог оца.

(Потпис): Гарашанин,
Председник Савета
министар иностраних послова

V. 15 (година 1864), f. 257

Нацрт који се односи на положај Србије у католичкој заједници (од г. Гарашанина)

На молбу коју је поглавару Римокатоличке цркве упутила српска влада у циљу обезбеђивања припадницима римокатоличке вероисповести редовног вршења верских обреда, одлучено је следеће:

1) Римокатоличка црква спадаће под надлежност бискупског седишта у Босни, које ће именовати потребно свештенство, које ће вршити све церемоније које спадају у његове дужности.

2) При именовању бискупије у Босни, Свети отац ће пазити на очвршћавање односа доброг склада између тог бискупског седишта и српске владе.

3) Свештеници који чине католичко свештенство у Србији биће током њиховог боравка у земљи сматрани за српске субјекте и неће зависити ни од какве стране надлежности. Босански бискуп ће се договорити са српском владом приликом њиховог именовања.

4) Римокатолички свештеници из Србије, што се тиче чисто духовних питања, која ће, према канонима Римокатоличке цркве, превазилазити ограничење њихових овлашћења, за одлуке о томе обраћаће се бискупу из Босне.

Ипак, за удаљавање од бискупског седишта и да би се избегло угрожавање духовних интереса католика у Србији, свештеник у Београду имаће овлашћења обимна колико то допуштају црквени прописи.

V 15, f. 268

Париз, 22. јун 1864.

Позвао сам г. грофа Де Сартигаса да кардиналу, државном секретару, преда писмо г. Гарашанина приложено уз вашу депешу од 24. маја. У исто време сам замолио нашег амбасадора да препоручи државном секретару комбинацију коју је кнежева влада препоручила и овластио сам га да ми пренесе одговор његове еминенције.

V 15, f. 298–299

Париз, 17. август 1864.

Државни секретар Свете столице је предао нашем амбасадору и имам част да Вам пошаљем, у прилогу овог писма, одговор двора у Риму на писмо г. Гарашанина.

Према ономе што је кардинал Барнабо рекао г. Де Сартигасу, Света столица би понудила влади Михаила Обреновића да именује апостолског префекта посебно за Кнежевину.

У случају да српска влада сматра да би било боље, у складу са својим првим нацртом, да се управљање католицима у Србији повери босанским фрањевцима, било би корисно да нам г. Гарашанин омогући да се конгрегација Одељења за пропаганду обавести тачно о националности тог свештеника. Наиме, учинило ми се, према извештају г. Де Сартигаса, да кардинал Барнабо сумња да су фрањевци из Босне сви султанови поданици, пошто је папски викар сам, у овом тренутку, зачуђујуће, припадник аустријске националности.

V 15, f. 253–253

Београд, 14. октобар 1864.

Чим сам добио депешу коју је Ваша екселенција учинила част да напише 17. августа, предао сам г. Гарашанину писмо кардинала Антонелија које је било у прилогу.

Како је то писмо стигло тек неколико дана пре отварања Скупштине, г. Гарашанин није могао одмах да се позабави питањем које је било његова тема. Дошао је да са мном о томе разговара пре него што је пошао у Крагујевац, где је пратио кнеза, и дао ми је примерак.

Кардинал Антонели поставља као основу за преговоре које треба започети са српском владом, и на основу које ће папски префект бити послат у Београд, следеће три тачке:

1) Да сви католици у Србији, латинског или источног обреда, слободно практикују своју веру. – У том погледу неће бити никаквих тешкоћа.

2) Да мешовити брак буде уређен у складу са правилима које прописује католичка црква, да би се уклонила опасност од изопачења (*perverse*) католичког супружника и деце. – Питање мешовитог брака, рекао је г. Гарашанин, решено је законом и не можемо прихватити ништа што би томе било супротно.

3) Да Света столица има потпуну слободу деловања при организацији парохија и школа, за именовање свештеника и учитеља, да би католици имали сву помоћ потребну, и да деца оба пола добију одговарајуће образовање. – Изгледало је да г. Гарашанин мисли да ће та одредба католичке установе искључити из високог надзора који припада само српској влади, над свим школама у Србији, и то неће прихватити. Католичке установе мораће да се повинују закону који се односи на јавне школе.

Пошто је долазак папског префекта већ најављен, г. Гарашанин је предложио да не одговори на писмо кардинала Антонелија.

Ако ми је допуштено да додам, морам да изразим жаљење што, да би добио привилегије у овој земљи, за које мислим да могу да кажем да их тражи узалуд, двор у Риму одбија да искористи добро стварно расположење

српске владе, не шалући у Београд свештеника који је тражен од ње, и чије присуство би ту заиста могло бити корисно.

V 16, f. 160

Београд, 2. новембар 1868.

Монсињор Штросмајер, бискуп из Такова и папски управитељ Босне и Србије, стигао је у Београд прошле суботе.

Треба напоменути да овде неће боравити. Долази ујутро, посебним бродом који му је Подунавска компанија ставила на располагање, и враћа се исте вечери у Земун. Јуче је давао благослов и увече је био позван на вечеру код митрополита. Српска младеж је искористила прилику да свештенику патриоти приреди серенаду са бакљама. Гомила од две до три стотине људи се окупила испред надбискупије, где је Филхармонијско друштво из Београда отпевало две до три националне химне. Један од учесника је прозвао његову висост, која му је са балкона одговорила са неколико пригодних речи, које су окупљени пропратили живим аплаузом.

Рекли су ми³² да је влада узалуд покушавала да спречи такво окупљање, и да се из гомиле чуло неколико повика који нису били добронамерни према Мађарској, што је могло бити протумачено као протест против хрватско-мађарског договора. Али ми поуздане информације допуштају да верујем да се ништа слично није догодило.

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

Received: 6. 9. 2023.

Accepted: 18. 9. 2023.

PETAR V. KRESTIĆ, PhD, principal research fellow
The Institute of History Belgrade
Kneza Mihaila 36/II, Belgrade, Serbia
E-mail: petarkre@mts.rs

ON ATTEMPTS TO BUILD A CATHOLIC TEMPLE IN BELGRADE 1852–1868 (French diplomatic material)

SUMMARY: The paper presents French diplomatic material, created in the period from 1852 to 1868. Based on the correspondence of the French consuls in Belgrade with their superior ministers, it is possible to see the activities of two great powers, Austria and France, whose political and strategic interests were opposed in the Principality of Serbia. Having followed the activities of Josip Juraj Štrossmajer, the administrator of the Belgrade and Smederevo bishoprics, through which the Roman Catholic population of the Principality of Serbia found themselves under the protection of Austrian diplomacy, the French consul in Belgrade interpreted the bishop's actions as a convincing confirmation of the denial of France's right to protect Roman Catholics in the East as a whole, and in particular in the area of the Balkans, which was one of the foundations of both internal and external policy of France during the

³² Агент и француски генерални конзул у овом периоду био је Едуар-Филип Енгелхарт /Edouard-Philippe Engelhardt/ (1867–1874).

reign of Emperor Napoleon III. Evaluating the ecclesiastical and religious interests of Austria as completely opposed to the interests of his government, the French consul presented a proposal to the Minister of Foreign Affairs that France actively participate in solving the position of Roman Catholics in Serbia, well aware of all the benefits that the opening of a Catholic chapel in the French consulate in Belgrade and then the building of the church would bring to French political interests. Later French consuls in Belgrade continued the activities of their predecessors. The focus of their activity was a mediating role when submitting Serbia's request to the Holy Chair to enable the Principality to choose a church organization that would be completely independent in relation to the Diocese of Đakovo. In the mentioned period, the efforts of French diplomacy coincided with the actions of Russian diplomatic representatives in Serbia, who supported the Serbian government's aspiration to free the Principality from Austrian religious, church and all kinds of other restraints. A compromise on these issues was never reached. As Consul de Botmilio concluded with disappointment, the Holy Chair refused to take advantage of the sincere good mood of the Serbian government, so for the sake of obtaining certain privileges in the Principality of Serbia, it gave up sending a Franciscan priest from Bosnia to Belgrade, which was a request, not understanding the full benefit which the governments in Rome and Paris would have from the fulfillment of Serbian demands. In this way, the almost two-decade-long mission of French diplomatic representatives proved to be completely unsuccessful. After the described attempts, French diplomacy marginalized its further activity in this field in Serbia, leaving Serbian diplomatic representatives to fight with Roman Catholic Austria and Strossmeier as the spiritual initiator, propagator and main executor of the idea of union.

KEYWORDS: Principality of Serbia, Consulate of France in Belgrade, Josip Juraj Štrossmayer, Holy See, Ilija Garašanin, Pierre de Ségur-Dipéron